

ХЕСИОД ВО МАКЕДОНСКАТА КУЛТУРНА СРЕДИНА

Дарин Ангеловски

Институт за македонска литература,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, Македонија

Key words: Hesiod, Ancient epic, reception, *Theogony*, *Works and Days*, intercultural liaison, literary liaison

Summary: The survey of Hesiod's literary reception in the Macedonian cultural environment is a complex literary communication process that can be followed in several receptive phases (passive, indirect, reproductive) on several levels (intertemporal, interlingvistic and intercultural level). The beginnings of Hesiod's reception in the Macedonian cultural environment are evident in the XIX century according to contacts of Macedonian teachers Grigor Prličev and Jordan Hadži Konstantinov-Džinot with the epic works of Hesiod in one of the classical languages. This phase is considered passive. Later, in the first half of XX century, the presence of the works of Hesiod as translations in some of the neighboring languages allows us to speak about indirect channels of literary reception. The announcement of the first reviews of Hesiod's works in Macedonian periodicals from the second half of the XX century and the emergence of the first Macedonian translations of *Works and Days* (1996) and *Theogony* (2001) at the end of the past century, marks the reproductive phase of Hesiod's literary reception in the Macedonian cultural environment. Analysis of the beginning, the scope, the content and the character of Hesiod's literary reception evoked a number of issues, such as the meetings of the classical work with readers in other eras (intertemporal level), the trust of literary translation (interlingvistic level), and more specific, the literary, aesthetic and ideological meetings of Macedonian culture with the ancient Hellenic culture (intercultural level).

Клучни зборови: Хесиод, Античка епика, Рецепција, *Теогонија*, *Дела и дни*, книжевни врски, интеркултура

Резиме: Истражувањето на книжевната рецепција на поетското творештво на Хесиод во македонската културна средина покажа дека станува збор за сложен книжевно-комуникациски процес кој може да се следи во неколку рецептивни фази (пасивна, посредна и репродуктивна), на повеќе рамништа (интертемпорално, интерлингвистичко и интеркултурно рамниште).

Почетоците на книжевната рецепција на Хесиодовото поетско творештво, во македонската културна средина, се согледуваат во XIX век. Поради отсуството на податоци за конкретни преведувачки пофати на Хесиодовите дела, во овој период, но и според контактите што ги остварувале македонските преродбеници Григор Прличев и Јордан Хаџи Константинов Цинот, кои се служеле со дел од творештвото на Хесиод, на некој од класичните јазици, рецептивниот процес се определува како пасивен.

Оваа состојба се менува во текот на првата половина од XX век, кога присуството на делата на Хесиод во македонската културна средина, според препевите на некои од соседните јазици, дозволува да се говори за посредни канали на книжевна рецепција. Објавувањето, пак, на првите критички осврти за Хесиодовото творештво во македонската периодика од втората половина на XX век и појавата на првите македонски препеви на *Дела и дни* (1996) и *Теогонија* (2001), кон крајот на минатото столетие, ја обележуваат репродуктивната фаза на книжевната рецепција на Хесиод во македонската културна средина.

Проследувањето на почетокот, обемот, содржината и карактерот на оваа книжевна рецепција, актуализираше низа прашања, кои подеднакво се однесуваат на средбата на класичното дело со читателите во други епохи (интертемпорално рамниште), на довербата на книжевниот превод (интерлингвистичко рамниште), а на поопшт план и на книжевните, естетските и идеолошките средби на македонската култура со древната хеленска култура (интеркултурно рамниште).

1. Вовед

Податоците за животот и за делото на Хесиод, со кои располага литературната историја денес, произлегуваат, пред сè, од екскурсниите и алузивни елементи, содржани во неговото творештво, но и од кажувањата што ги среќаваме во делата на подоцнежните автори. Податокот дека поетот Семонид од Аморг (VII век пр. н.е.) бил инспириран од дел од стиховите на епот *Дела и дни*, упатува на заклучокот дека Хесиод, најверојатно, живеел кон крајот на VIII и почетокот на VII век пр. н.е. Основните, пак, (авто)биографски податоци што ги наоѓаме пренати низ она што е зачувано од неговото творештво, ни го откриваат овој древен поет како син на трговец, кој од бреговите на малоазискиот град Кима, во Ајолија, се преселил во Бојотското селце Аскра, сместено на источните падини на планината Хеликон (*Дела и дни*, стих 633-640). Хесиод таму живеел како земјоделец и овчар и се занимавал и со поетско творештво (*Теогонија*, стих 22-34). Од кажувањата во неговите дела познато е дека учествувал на поетски натпревар во Евбојска Халкида, каде што ја освоил првата награда (*Дела и дни*, стих 650-662). Другите податоци за животот на Хесиод се однесуваат на спорот што го водел со братата си

Персе околу татковото наследство (*Дела и дни*, стих 33-39), којшто му послужил како еден од основните мотиви при создавањето на дидактичкиот еп *Дела и дни*.

Целокупното поетско творештво на Хесиод денес се согледува во две основни книжевно-толковни перспективи: едната, насочена во опсегот на древната хеленска дидактичка традиција, другата, расположена во корпусот на античките дела со генеолошки предзнак. Во рамките на првата група дела, централно место зазема епот *Дела и дни*. Покрај него, оваа целина ја сочинуваат и делата: *Гатање според птици*, кое тематски, можеби, се надоврзувало на епот *Дела и дни*, потоа *Астрономија*, *Упатствата на Хирон*, за кое се претпоставува дека претставува поетска творба посветена на воспитувањето, *Големи дела* – творба блиска на *Дела и дни*, барем според насловот. Во овој корпус на дела, од кои некои се познати само според насловот, а други се зачувани со сосема мал број фрагменти, се вбројува и делото со наслов: *Дактилите од Ида*.

Во групата дела со генеолошки карактер, освен космогониско-теогонискиот еп *Теогонија*, се вбројуваат и поетското дело, насловено како *Каталог на жените*, во пет книги, од кои последната е насловена како *Еои*; поемата *Штит*, посветена на борбата помеѓу Херакле и Кикнос, *Свадбата на Кеик*, каде што е опишана свадбата на трахинскиот крал Кеик, *Големите Еои*, во кои е изложено потеклото на видни херои и херојки, *Меламподија*, посветена на пророците Меламп, Амфилох, Калхант и Тиресиј и делото со наслов: *Ајгимиј*, во кое е воспена борбата на дорскиот крал Ајгимиј со Лапитите.

2. Хесиод во македонската културна средина

Почетоците на рецепцијата на поетското творештво на Хесиод во македонската културна средина го согледуваме уште во текот на просветителскиот период преку проследувањето на неговите дела во лектиратата на македонските преродбеници. Основа за ваквиот приод наоѓаме во проучувањата на Хомерските влијанија врз поетското дело на Григор Прличев (поемите *Арматолос* и *Скендербеј*), што ги презема Михаил Петрушевски, во својот труд *Хомер и Прличев*¹. При обработката на јазичниот материјал во спомнатите дела и при проучувањето на бројните епитети и поетски изрази што Прличев, освен од Хомера, ги зајмел и од други древни епски, лирски, драмски автори, епиграматичари, историчари, говорници, лекари и биолози,

¹ Петрушевски. Михаил. 1970. „Прличев и Хомер“. Во: *Прилози МАНУ*, Скопје, стр.25-57.

Петрушевски издвојува 3 епитети², кои ги определува како заемки токму од поетското творештво на Хесиод.

Уште поцврсти показатели што го потврдуваат присуството на поетското творештво на Хесиод во македонската културна средина во XIX век, наоѓаме во дејноста на македонскиот преродбеник Јордан Хаџи Константинов Цинот. За тоа сведочи обемиот книжевен фонд со којшто се служел овој македонски преродбеник при осмислувањето на наставно-просветната дејност што ја изведувал, или при решавањето на разни актуелни современи проблеми со кои бил соочен (Зографска, 1983: 91). Сепак, конкретна потврда за присуството на Хесиод во Циновата лектира добиваме преку сознанијата до кои доаѓа Ѓорѓи Шоптрајанов, при проучувањето на содржината на личната библиотека на велешкиот даскал. Во описот на книгите од Циновата библиотека е издвоена една целина од книги, во која, под ред. бр. 155, покрај делата од други антички автори, што биле во сопственост на Цинот (Химни и епиграми од Калимах, Анакреонтика и др. лирика, Софоклеовите трагедии), е наведен насловот на едно поетско дело од Хесиод: *Hesiodi Carmina ... Lipsiae, 1818*. Во описот на книшката стои известувањето дека делото содржи 66 страници со текст, со печат на насловниот лист од српската кралска гимназија во Велес (Шоптрајанов, 1949: 121).

Наведените податоци не само што го потврдуваат афинитетот на дел од македонските преродбеници кон делата од богатата античка книжевна традиција туку тие сведочат за разбудениот интерес за поетското дело на Хесиод во македонската културна средина уште во текот на деветнаесеттиот век. Сепак, систематското прифаќање на Хесиодовото творештво во македонската културна средина ќе се остварува многу подоцна и на неколку рамништа – преку научно-критичките студии, објавени во македонската периодика, во текот на втората половина на дваесеттиот век и преку појавата на првите македонски препевы на двете негови најпознати дела – еповите *Дела и дни* (1996) и *Теогонија* (2001), кон крајот на минатиот и на почетокот на новиот милениум.

2.1. Хесиод на македонски јазик

Дидактичкиот еп *Дела и дни*, во препев на Витомир Митевски, претставува прво приопштено дело од Хесиод на македонски јазик, објавено од страна на издавачката куќа „Култура“, во 1996 година.

² ῥήηλος („морничав“, „грозен“) Hes., Scut. 131

εὐρίστερος („широкограден“) Hes. Theog. 117

δωροφάγος („даројаден“) Hes. Erg. 264. 221

Препевот е направен според критичките изданија: *Hesiodi Theogonia, Opera et Dies, Scutum, Fragmenta selecta*. Edited by F. Solmsen, R. Merkelbach and M.L. West, Oxford 1990. *Hésiode. Théogonie-Les travaux et les jours-Le bouclier*. Text établie et traduit par Paul Mazon, Paris 1928. *Hesiod, The Homeric Hymns and Homericica* with an English translation by Hugh G. Evelyn-White, M.A. „The Loeb Classical Library“, London-Cambridge, Massachusetts 1954.

Како што станува јасно од кусата белешка во библиографскиот список, Митевски, освен спомнатите критички изданија, при препевањето се консултирал и со неколку понови изданија на Хесиодовите *Дела и дни*, препеани на некои од соседните словенски јазици. Тоа се изданијата на хрватскиот препев од Никола Миличевиќ (1970), потоа словенечкиот препев, изготвен од Кајетан Гантар (1974 година), бугарскиот препев на Станка Недјалкова (1988), српскиот препев од Марио Вишиќ (1994), како и рускиот препев на В.В. Версаев (1990).

Консултирањето на овие преводи недвосмислено укажува на одговорен пристап во преведувачката дејност, кој наоѓа потврда во карактеристиките на финалниот резултат – 828 стихови, колку што содржи делото, преведени на македонски јазик според ритамот и смислата на изворниот текст. Имено, текстот на македонското издание на *Дела и дни* покажува доследно пренесување на ритамот според метричката стапка на дактилскиот хексаметар, карактеристичен за хеленската епска поезија. Таквата доследност е постигната со примена на принципот на наизменично редење на акцентирани и неакцентирани преведени дактили, како и со изборот на лексичкиот материјал што е употребен при преведувањето.

Заради полесно снаоѓање во текстот, преведувачот пристапил кон насловување на тематските целини на епот. Така на пр., воведните стихови се наречени „Обраќање до Музите“ (стих 1-8), според чинот на повикувањето на Музите како карактеристика на хеленската епска поезија. По нив следуваат тематските целини со митолошка подложка насловени како: *Двете Ериди* (стих 9-41), *Митот за Прометеј и Пандора* (стих 42-105) *Митот за петте рода* (стих 106-201), *Јастребот и славејот* (стих 202-212). Наредните целини во македонското издание на епот *Дела и дни*, според предметот на поетската инспирација, се насловени како: *Слово за правдата* (213-292), *Пофалба на трудот* (стих 293-316), *Пофалба на честоста и побожноста* (317-341). Другите целини носат наслови според упатствата за секојдневниот живот што ги содржат: *Совети за водење на домаќинството* (стих 342-413), *Време за сечење дрва за правење*

алатки и време за полски работи (стих 414-492), Совети за животот преку зимо (493-563), Пролетни и летни работи (стих 564-617), Совети за пловење и трговија по море (стих 618-694), Совети за женидба (стих 695-705), За односот кон блиските, другарувањето и други совети (стих 706-723), Верски и обичајни забрани (стих 724-759), За лошиот глас (стих 760-764) и последната целина насловена како: Среќни и несреќни денови (стих 765-828).

Карактеристика на македонското издание на Хесиодовиот еп *Дела и дни* претставува и исцрпниот предговор од препејувачот насловен како *На исколот на хеленската духовност*. Оваа студија, поместена на речиси ист број страници колку што зафаќа делото (40 стр.), е втемелена на достигнувањата на светската критичка мисла во проучувањето на Хесиодовото творештво. За тоа сведочат безмалку педесетината посочени наслови на студии во библиографската белешка на крајот од изданието. Во предговорот кон делото, вниманието на читателот е насочено кон прашањата за односот помеѓу хомерската и хесиодовската, т.е. малоазиската (јонска) и европската (континентална) струја на хеленската епска поезија и кон основните податоци за потеклото и за животот на древниот хеленски поет. Посебен интерес е посветен на толкувањето на митовите (Прометеј и Пандора и митот за петте рода), како и на специфичните поими и теми какви што се трудот, правдата, итн.

Составен дел на македонското издание на Хесиодовите *Дела и дни* претставуваат и белешките кон епот, изготвени од Даница Митевска. Во нив се дадени објаснувања за алузиите што ги користи Хесиод, се појаснуваат недоволно познатите поими што се среќаваат во делото и помалку познатите митски суштества, се расветлуваат нивните меѓусебни релации, или пак, се објаснува културно-историскиот контекст во времето на Хесиод.

Четири години по објавувањето на македонскиот препев на *Дела и дни*, во 2000 година, на страниците на македонското издание на европската ревија за култура *Летр интернационал*, се појавува и првиот фрагмент од Хесиодовата *Теогонија*, во препев на Марија Чичева-Алексиќ. Станува збор за објава на првите 151 стихови од најстариот европски еп со генеолошки карактер, под насловот *Теогонија (Раѓање на боговите 1-151)*. Оваа објава, всушност, ја навестува појавата на интегралниот препев на делото во македонската културна средина. Иако, во овој случај, не е наведен изворот на оригиналниот старогрчки текст, претпоставуваме дека препевот е изготвен врз основа на француското критичко издание на старогрчкиот изворен текст: Hesiodé. Théogonie – Les Travaux et les jours – Le

Bouclier. *Texte établie et traduit per par Paul Mazon, Paris 1928*, според кое издавачката куќа „Сигмапрес“, од Скопје, веќе во 2001-та година, го објавува ова дело со непроценлива историско-литературна вредност. Од податоците содржани во *Неколку опити белешки кон препевот на 'Теогонија'* (стр. 159) дознаваме дека при препевањето на Хесиодовата *Теогонија* се консултирани поголем број изданија на оригиналниот текст: - Hesiodus, *Carmina, Bibliotheca scriptorium graecorum et romanorum Teubneriana, Stuttgart 1958*; - Hesiodus, *Carmina, Lipsiae, Teubner 1908*; - Hesiodi *Theogonia, Opera et dies, Scutum, Fragmenta selecta. Edited by F. Solmsen, R. Merkelbach and M. L. West, Oxford 1990*;

Споредбената анализа на македонските препеви на *Теогонија* покажуваат извесни разлики во преведувачките решенија, кои се претежно од стилистички карактер. За илустрација на овие согледби, ги наведуваме воведните стихови (1-4):

Μουσάων Ἑλικωνιάδων ἀρχόμεθ' αἰεΐειν,
αἴ θ' Ἑλικῶνος ἔχουσιν ὄρος μέγα τε ζᾷθεόν τε
καί τε περὶ κρήνην ἰοειδέα πόσσ' ἀπαλοῖσιν
ὄρχεῦνται καὶ βωμῶν ἐρισθενέος Κρονίουος.

Славопој ај, да запееме за Хеликонските Музи!
Господарки што се на велја и пресвета Хеликон гора,
со крвките нозе крај синиот извор се вијат во оро,
околу жртвеник вишен на синот семоќен Кронов.³

Музите Хеликониди на почеток да ги опееме
столнина што им е велја и пресвета Хеликон гора!
С' крвките носе крај синиот извор се вијат во оро,
околу олтарот вишен на синот семоќен Кронов.⁴

Понудениот пример покажува дека обата превода ја почитуваат формалната страна на Хесиодовата *Теогонија*, со што интегралниот превод, за разлика од препеаниот фрагмент, покажува поголема доследност кон текстот од изворникот. Како карактеристика на овој препев се издвојува настојувањето да се зачува оригиналната метричка стапка на оригиналниот стих преку акцентирањето на слоговите во стихот на македонскиот препев. За таа цел, кај одредени стихови, чија

³ Хесиод. 2000. „Теогонија: или Раѓање на Боговите 1-151“. Препев од старогрчки јазик, Марија Чичева-Алексиќ. Во: *Lettre Internationale*, бр. 18, стр. 72.

⁴ Хесиод, *Теогонија*. 2001. Препев од старогрчки, коментар и индекс, Марија Чичева-Алексиќ, Сигмапрес, Скопје, стр. 31.

метричка стапка отстапува од онаа на изворниот стих, пристапено е кон приспособување на метарот, со набележување на иктуси врз одредени слогови. На други места, пак, кога по зборот што завршува на согласка следува збор кој почнува на согласка, метарот е запазен со елидирање на согласката предадена со курзивно писмо, како што е постапено, на пример, во стиховите 453-456:

Ρεῖη δὲ δμηθεῖσα Κρόνω τέκε φαίδιμα τέκνα,
Ἴστῖν Δήμητρα καὶ Ἥρην χρυσοπέδιλον
ἴφθιμόν τ' Αἴδην, ὃς ὑπὸ χθονὶ δώματα ναίει
νηλεὲς ἦτορ ἔχων, καὶ ἐρίκτυπον Ἐννοσίγαιον

Реја пак, Крону се даде и породи пресветли чеда:
Деметра, Хестија и Хера со сандали златни што оди,
Уште и силниот Аид, бог со безмилосно срце,
Под земја дворци што вселил и Земјотресеот грмлив.⁵

Македонските препеви на Хесиодовите *Теогонија* и *Дела и дни* претставуваат резултат на задлабочена и одговорна филолошка дејност, која се однесува и на посветеното внимание на тематската и на стилската поврзаност на Хесиодовото творештво со Хомеровата поезија. Освен угледувањата на изворните текстови на *Илијада* и *Одисејата* (според изданијата: Homère, *Piade (Texte établi et traduit) par Paul Mazon, Paris 1949* и *Homerus Odyssea, edidit G. Dindorf – C. Henze I – II, Lipsiae, Teubner 1891, 1886.*), при воспоставувањето на овие релации, од особена важност е и вложената грижа за доследното пренесување на традиционалните епитети на старогрчката епска поезија во јазикот на македонската литература според лексичкиот материјал употребен во македонскиот препев на *Илијада* од Михаил Д. Петрушевски.

Како не помалку важна специфичност на македонското издание на *Теогонија* може да се посочи и додавањето на текстот на грчкиот оригинал кон текстот на препевот според изданието Hesiodus, *Carmina, Bibliotheca scriptorium graecorum et romanorum Teubneriana, Stuttgart 1958*. Со тоа е постигната поголема прегледност на симбиозата што ја творат формалните и значенските аспекти на делото, особено за оние читатели, кои го владеат старогрчкиот јазик. Поголема прегледност, пак, во рамките на текстот на македонскиот препев е постигната со насловување на поодделни тематски целини од делото. По почетните

⁵ Хесиод, *Теогонија*. 2001. Препев од старогрчки, коментар и индекс: Марија Чичева-Алексиќ, Сигмапрес, Скопје, стр. 53.

стихови (1-34), насловени како *Увод*, следуваат стиховите насловени како *Химна на Музите* (стих 35-103), со кои Хесиод ја изразува својата почит кон Музите и карактеристичното обраќање кон нив под насловот *Повикување на Музите* (стих 104-115). Понатаму следуваат поетските прикази за *Првите богови* (стих 116-125), *Првиот пород на Гаја* (126-132), *Породот на Гаја и Уран: Титани* (стих 133-138), *Киклопи* (стих 139-146), *Хекатонхејри – Стораките горостаси* (стих 147-153), *Крон го скопи Уран* (стих 154-181), *Породот настанат при скопењето на Уран: Гиганти, Еринии, Мелијски нимфи* (стих 182-187), *Афродита* (стих 188-210), *Потомството на Нокта (Никс)* (стих 211-232), *Потомците на Море (Понт)* (стих 233-239), *Нереидите – ќерките на Нереј* (стих 240-264), *Ирида и Харпиите* (стих 265-269), *Граји, Горгоњи, Медуса* (стих 270-279), *Пегас и Хрисаор* (стих 280-286), *Судбината на Герсон, синот на Хрисаор* (стих 287-294), *Ехидна и Тиф(а)он* (стих 295-307), *Породот на Ехидна и Тифон* (стих 308-336), *Потомци на Титаните. Океан и Тетија* (стих 337-345), *Океаниди – ќерките на Океан* (346-370), *Хиперион и Теја* (стих 371-374), *Криј и неговото потомство* (стих 375-377), *Потомството на Зора (Еоја)* (стих 378-382), *Стикс* (стих 383-403), *Кож (Кеј) и Фојба (Феба)* (стих 404-410), *Химна на Хеката* (стих 411-452), *Потомството на Реја и Крон* (стих 453-467), *Севсовото раѓање* (стих 468-506), *Синовите на Јанет: Атлас, Менојтиј, Прометеј и Епиметеј* (стих 507-534), *Прометеј се обидува да го измами Севс* (стих 535-616), *Битка со Титаните* (стих 617-712), *Хекатонхејри – Стораките горостаси* (стих 713-725), *Тартар* (стих 726-745), *Нок и Ден (Никс и Хемера)* (стих 746-757), *Сон и Смрт* (стих 758-766), *Дворците на Аид (Ад)* (стих 767-773), *Стикс* (775-819), *Тифоеј (Тифон)* (стих 820-835), *Борбата на Севс со Тифој (Тифаон)* (стих 836-868), *Наследниците на Тифој (Тифон)* (стих 869-880), *Севс – врховниот бог* (881-885), *Потомците на Севс* (886-964), *Повторно повикување на Музите* (стих 965-968), *Полубогови* (стих 969-1020) и *Повторно повикување на Музите* (стих 1021-1022).

Составен дел на македонското издание на *Теогонија* претставува и книжевната студија *Хесиод – обид за неколку хеуристички тези* од Елена Колева. Оваа студија, според методологијата на книжевната компаративистика, го согледува Хесиодовото творештво во толковните перспективи на другите антички поетики (Аристотел, Пиндар, Хоратиј, Кикерон), но пред сè, според Платоновата поетолошка концепција на уметничкото дело. Застапувајќи ја тезата за дијалогичната устроеност на книжевноста, оваа студија, во функција на предговор кон *Теогонија*, го согледува Хесиод како Платонова

поетолошка парадигма според низа суштествени одлики, разлики и совпаѓања.

Со превод на еден мал дел од Хесиодовото поетско творештво за потребите на своето истражување од областа на родовите студии се зафаќа и Катерина Ристовска-Младеновска. Во својата студија *Првата жена во хеленската митологија: митот за првата жена Пандора – една од централните свети приказни во хеленската митологија*, авторката се осврнува на оние делови од *Теогонија* и *Дела и дни*, во кои е опеан митот за Пандора (стиховите 52-53; 571-584; 588-601; 602-612; 613-616; од *Теогонија* и стиховите 60-83; 83-89; 89-105; од *Дела и дни*) според оригиналниот старогрчки текст од изданието *Hesiodi Carmina*. Станува збор за две различни верзии на пеења на митот за Прометеј и Пандора, од кои, онаа во *Теогонија* е посочена како прва и постара верзија испеана во 88 стихови, додека верзијата во епот *Дела и дни* содржи 82 стиха и според времето на настанување е определена како подоцнежна (Младеновска-Ристовска, 2003: 268). Истакнувајќи ги хармоничноста и единството на овие делови од *Теогонија* и од *Дела и дни*, преведениот избор на стихови, што Младеновска-Ристовска го прави според принципот на функционалната еквивалентност, ги актуализира овие две дела во македонската културна средина, од аспект на женските, или родовите, студии.

2.2. Хесиод во македонската периодика

Рецепцијата на поетското творештво на Хесиод во македонската културна средина, освен преку преводот, се остварува преку низа книжевно-компаративни и лингвистички истражувања, објавени во македонската периодика. Од вкупно дванаестте евидентирани наслови, посветени на Хесиодовото творештво⁶, четири се појавуваат на страниците на специјализираното меѓународно списание за класична филологија *Жива антика*, во текот на шеесеттите, седумдесеттите и деведесеттите години од минатиот век. И покрај тоа што македонската средина, во споменатиот период опстојува и се развива според културната и јазична автономност, дел од овие научни студии за Хесиод, од областа на компаративната книжевност и лингвистика, се објавени на српско-хрватски и на англиски јазик.

⁶ Истражувањето се темели врз прегледот на списанијата печатени во Македонија по Втората светска војна, па наваму: *Жива антика*, *Годишен зборник на Филозофскиот факултет*, *Нов ден*, *Современост*, *Разгледи*, *Културен живот*, *Спектар*, *Прилози МАНУ*, *Систасис*, *Идентитети*.

Прегледот го започнуваме со трудот *Правото во Хесиодовиот еп* ‘*Εργα και Ημέραι*’ од Л. Маргетиќ, објавен во 1962 година⁷. Истражувајќи ја структурата на правниот систем во времето на Хесиод, авторот ги разгледува низата материјално-правни односи што се спомнуваат во епот *Εργα και Ημέραι (Дела и дни)*, какви што се: задолжувањата, дарувањата и заемите, обврските што произлегуваат од зајмувањата, наследното право, брачното право, општите правни начела итн. Согледбите на Маргетиќ упатуваат на заклучокот дека целта на судството што го опишува Хесиод, не се состои во „делење правда“, туку во одржувањето на социјалниот мир.

Следниот труд, посветен на Хесиодовото творештво, се појавува нецели десетина години подоцна, во 1971-та година, исто така, на страниците на списанието *Жива антика*, со наслов *Структурата на стихот и структурата на реченицата кај Хесиод*, од Б. Главичиќ.⁸ Со оваа студија авторот се зафаќа со специфичната задача да ја истражи „внатрешната“ страна на Хесиодовиот дактилски хексаметар, која поставува низа прашања од синтаксичко-стилистички карактер. Анализата на Хесиодовиот стих и на реченицата, во овој случај, е поставена преку споредба на примери од делата што му припаѓаат на Хесиодовиот опус, но и преку споредба на Хесиодовото творештво со Хомеровото творештво. Во таа насока, авторот го спроведува истражувањето преку анализа на: а) деловите од реченицата кои се со истоветна граматичка функција како онаа од претходниот стих со кој реченицата е поврзана со помош на составен сврзник, б) предложените изрази, в) партиципските изрази, г) инфинитивските конструкции како делови од реченицата, д) проширената апозиција, ё) атрибутите и е) глаголските предикати кои се наоѓаат на крајот од реченицата, чиј субјект се наоѓа во претходниот стих, итн. Општиот заклучок од истражувањето на структурата на стихот и на реченицата кај Хесиод ја определува фразата како смирена, според опсегот – пократка и поеднолична, што пак, од своја страна, ја прави подложна на метричките правила и, на тој начин, се ублажува напнатоста помеѓу стиховите.

Во 1991 година, како прилог од петтиот научен собир на Сојузот на друштвата за антички студии на Југославија, од 1989 година, во македонската културна средина се појавува студијата *Изгубеното и спасувачкото време* од Весна Томовска. Повлекувајќи низа релации помеѓу категориите на изгубеното и на спасувачкото време кај Хесиод

⁷ Margetić. L. 1962. „Pravo u Hesiodovu epu *Εργα και Ημέραι*“. *ŽA* 12/1, 39-49.

⁸ Glavičić. B. 1970. „Struktura stiha i struktura rečenice u Hesioda“. *ŽA*, 21/1, 65-102.

и кај Платон, авторката го согледува проблемот на појавноста на времето и неговото доживување кај Хесиод како митолошка реминисценција (*Дела и дни*), но и како извесно ритуално враќање кон почетоците и настаните *illud tempus* (*Теогонија*).

Во 1998 година, полскиот класичен филолог Елвира Качинска, под насловот *Белешки за μίτρην λβείν кај Калимах и Хесиод*, го објавува своето проследување на спомнатата формула и нејзиниот еквивалент во изразот ζώνη во песните на Калимах (*Химна до Севс*) и кај Хесиод (*Каталог на жените*).⁹

Интересот за темите од поетското творештво на Хесиод во македонската културна средина, иако со скромен интензитет, продолжува и во вториот милениум, кога во периодиката се појавуваат неколку критички студии, во целост посветени на разни митолошки теми. Тоа се статииите *Хесиодовиот мит за Прометеј и Пандора*¹⁰ од Катерина Младеновска, објавена во списанието „Спектар“, во 1999 година; потоа студијата *Повикување на Пиерските музи: Македонија во најстарите пишани уметнички форми*¹¹ од Тренчо Димитриевски, објавена на страниците на списанието „Стремеж“, во 2000-тата година, и статијата *Митот на Прометеј и митот за петте рода кај Хесиод*¹² од Елена Весова, објавена во списанието „Филозофија“, во 2002 г. Наредната, 2003 година, Катерина Младеновска-Ристовска се јавува како автор на веќеспомнатиот труд *Првата жена во хеленската митологија: митот за првата жена Пандора – една од централните свети приказни во хеленската митологија*¹³, објавен во „Зборник на истражувања од областа на родовите студии“.

Во 2001 година, во македонската културна средина, се појавува и првиот синтетизиран преглед, посветен на Хесиодовото поетско творештво, од Витомир Митевски. Оваа студија, всушност, претставува составен дел од поширокиот професионален интерес на авторот за темите од историјата на хеленската и на римската епска поезија (Хомер, Хесиод, Овидиј, Вергилиј), кои во облик на книга се

⁹ Kaczyńska. Elwira. 1998. “Remarks on μίτρηνλβείν in Callimachus and Hesiod”. *ЖА*,48/1-2, 43-46.

¹⁰ Младеновска, Катерина. 1999. „Хесиодовиот мит за Прометеј и Пандора“. *Спектар* бр. 33-34, стр. 183- 197.

¹¹ Димитриоски, Тренчо. 2000. „Повикување на Пиерските музи: Македонија во најстарите пишани уметнички форми“. Во: *Стремеж*, бр. 3-4, стр. 140-147.

¹² Весова. Елена. 2002. „Митот на Прометеј и митот за петте рода кај Хесиод“. Во: *Филозофија*, бр. 1, стр. 7-15.

¹³ Младеновска-Ристовска. Катерина. 2003. „Првата жена во хеленската митологија: митот за првата жена Пандора – една од централните свети приказни во хеленската митологија“. *Зборник истражувања од областа на родовите студии* (ур. Катерина Колозова). Евро Балкан Прес, Скопје, стр. 251-293.

објавени од издавачката куќа „Матица македонска“, под заедничкиот наслов *Античка епика Хелада и Рим*.¹⁴

Во делот посветен на Хесиод (стр. 187-263), како што станува јасно од белешката кон книгата, е поместен трудот *На исконот на хеленската духовност*. Поради неговата првична функција на предговор кон изданието на епот *Дела и дни*, овој труд, за оваа пригода, е збогатен и со критичко-теориска визура, предметно насочена кон Хесиодовиот генеалогски еп *Теогонија*.

Интересот за ова дело во студијата на Митевски поаѓа од разгледувањето на содржинските и на структурните рамништа на кои се остварува *Теогонија* и градира кон утврдувањето на оригиналниот придонес на Хесиодовото поетско творештво, кој авторот го лоцира во посредничката улога што ја остваруваат Хесиодовите дела на планот на развојот на хеленската духовност. Согледувајќи ги Хесиодовите дела како поврзувачки алки на епската поезија со филозофијата, или како што самиот вели на едно место: „Барајќи го изворот, начелното, архе, философската мисла ја пронаоѓа космогонијата; но тогаш космогонијата веќе се претвора во онтологија. Според тоа, во областа на космогонијата Хесиод не измислува, туку преназначува, подготвува апстракции кои ќе послужат како подлога при осамостојувањето на философската мисла што доаѓа по него“ (Митевски 2001, 211).

Освен кон овие аспекти на Хесиодовото творештво, во трудот им е посветено внимание и на митолошките подлоги, врз кои се остварува основната наративна линија на *Теогонија*. Проследувањето на митот за поколенијата три божествени генерации на владетели со светот (Уран, Кронос, Севс) ги активираат аналогите на Хесиодовите творби со Блискоисточните поетски дела. Споредбените анализи на *Теогонија* со вавилонскиот еп *Енума Елиш*, која авторот ја темели според теоријата на Вест (West), ги поставуваат прашањата за оригиналноста на Хесиод, епизодите во *Теогонија*, за содржаните филозофски идеи, итн.

Прегледот на прифаќањето на Хесиодовото поетско творештво во македонската културна средина го заокружуваме со критичкиот осврт за македонскиот прелев на *Теогонија* од Весна Томовска, објавен во електронското списание *Систасис* на Здружението на класични филолози 'Антика'¹⁵. Припомнувајќи дека преводот на едно дело од антички автор никогаш не е само превод, освртот ги нагласува

¹⁴Митевски. Витомир. 2001. „Хесиод“. Во: *Античка епика*. Матица македонска. Скопје. стр. 187-263.

¹⁵Томовска. Весна. 2003. „Хесиод, 'Теогонија'“. Прелев, коментар и индекс Марија Чичева-Алексиќ. Предговор Елена Колева. Скопје, Сигмапрес, 2001.¹⁴. Во: *Систасис*, бр. 2-3.

доблесниот пристап и доследно завршената стручна задача на препејувачот, кои подеднакво се огледуваат и во почитта што преведувачот ја има кон авторот на оригиналниот старогрчки текст и во грижата и одговорноста кон читателот на македонскиот препев.

3. Заклучок

Рецепцијата на поетското творештво на Хесиод, во македонската културна средина, претставува еден сегмент од пошироката проблематика на интеркултурната комуникација, што се остварува помеѓу автори и дела од различни епохи и од различни општествено-културни контексти. Проследувањето на нејзиниот почеток, на обемот, интензитетот и карактерот, упатува на заклучокот дека станува збор за сложен комуникациски процес којшто се одвива на неколку рамништа. Пред сè, на **интертемпорално рамниште**, бидејќи класичното дело остварува контакт со читатели од други епохи. Во таа смисла, најраниот контакт со делото на Хесиод, во македонската културна средина, може да се посочи уште во XIX век, кога благодарение на посведочените контакти на македонските преродбеници Григор Прличев и Јордан Хаџи Константинов – Џинот, кои ги познавале класичните јазици и ги читале делата на Хесиод на некој од класичните јазици, карактерот на рецепцијата на поетското творештво на Хесиод, во македонската културна средина во периодот на просветителството, се определи како *пасивна*.

За разлика од просветителскиот период, кога се јавуваат првите импулси, но отсутствуваат податоци за конкретни преведувачки акции, или нивни најави, рецепцијата на поетското творештво на Хесиод продолжува во современиот период со помош на преводите од соседните словенски јазици. Оваа *посредна* рецептивна фаза, која се карактеризира со отсуство на македонски преводи, трае сè до периодот од крајот на XX век и почетокот на XXI, кога во македонската културна средина за првпат се приопштуваат капиталните епски дела *Дела и дни* и *Теогонија*, на македонски јазик. Со појавата на македонските преводи на *Дела и дни* и *Теогонија* и со конкретните книжевно-теориски обработки посветени на делото на Хесиод, квалитативно се менува карактерот на рецептивниот процес. За разлика од пасивниот карактер во текот на просветителскиот период, кога директен контакт со Хесиодовите дела беше детектиран кај најмалку двајца македонски преродбеници, посредничката функција што ја имаат македонските преводи на *Дела и дни* и *Теогонија* како и разните студии посветени на одделни проблеми поврзани со творештвото на Хесиод, што се јавуваат во овој период, дозволува да

се говори за *репродуктивниот* карактер на рецептивниот процес. На тој начин допираме до следното ниво на кое се остварува прифаќањето на Хесиодовото творештво – т.н. **интерлингвистичко рамниште**, со кое се актуализира прашањето за довербата на книжевниот превод. Тука, веднаш, треба да се каже дека обата преведувачи, и Витомир Митевски, со препевот на *Дела и дни*, и Марија Чичева-Алексиќ, со препевот на *Теогонија*, одговориле на преведувачкиот предизвик со создавање на македонски преводи за трајна употреба. Обете дела се сместени во згусната мрежа на коментари, или она што Шеврел го нарекува „перитекст“: вовед, предговор, соопштенија, белешки итн., кои директно или индиректно се однесуваат на процесот на преведување (Шеврел, 2005: 17). При анализата на спомнатите преепи, видовме дека македонските изданија покажуваат цврсти врски со изворните текстови, кои во случајот со препевот на *Теогонија* се лесно воочливи благодарение на билингвалното издание во кое се соочени оригиналниот текст со преведениот текст. Освен тоа, при анализата беше посветено внимание и на типографскиот распоред на деловите што го сочинуваат преведеното дело, при што во обата случаја беа констатирани низа „вмешувања на преведувачот“, не само во форма на предговори кон делата, составување белешки, поговори, или речници, и разни други објаснувања, туку и преку насловување на разните тематски целини. Не помалку значајна карактеристика што привлекува особено внимание и во обата случаја е изборот на лексичкиот материјал употребен во преведениот текст. Користењето на архаичните и по малку подзаборавените македонски зборови, зборови што успешно беа вклопени во македонскиот литературен јазик благодарение на препевот на Хомеровата *Илијада* од Михаил Д. Петрушевски, говори за специфичната стратегија на приближување на македонските преводи на делата од античката епика кон древноста на старогрчките изворници. Внесувањето на извесна „туѓост“ во преепите, без притоа да се наруши неговата разбирливост од формален (метрички) и суштински (значенски) аспект, станува своевидна потврда за комуникациската отвореност на делото во новата средина. На тој начин се актуализира **интеркултурната точка** како трето рецептивно рамниште, на кое, токму благодарение на преводот, сфатен како јазично преместување, се остваруваат книжевните, естетските и идеолошките средби на македонската култура со древната хеленска култура.

4. Библиографски прилог

4.1. Преводи

1996

Хесиод. *Дела и дни*. 1996. Препев од старогрчки, Витомир Митевски. Култура, Скопје.

2000

Хесиод. 2000. „Теогонија: или Раѓање на Боговите 1-151“. Препев од старогрчки јазик Марија Чичева-Алексиќ. Во: *Lettre Internationale*, бр. 18, стр. 72-74.

2001

Хесиод, *Теогонија*. 2001. Препев од старогрчки коментар и индекс Марија Чичева-Алексиќ, Сигмапрес, Скопје.

2003

Хесиод. 2003. *Теогонија*. (избор на стихови: 52-53; 571-584; 588-601; 602-612; 613-616;) *Дела и дни*. (избор на стихови 8; 60-83; 83-89; 89-105; 276-279). Препев од старогрчки јазик Катерина Младеновска-Ристовска. Во: „Првата жена во хеленската митологија: митот за првата жена Пандора – една од централните свети приказни во хеленската митологија“. *Зборник истражувања од областа на родовите студии* (ур. Катерина Колозова). Евро Балкан Прес, Скопје, стр. 251-293.

4.2. Студии и критички осврти

1962

Margetić. L. 1962. “Pravo u Hesiodovu epu ”Εργα καὶ ἡμέραι”. *ŽA* 12/1, 39-49.

1971

Glavičić. B. 1970. “Struktura stiha i struktura rečenice u Hesioda”. *ŽA*, 21/1, 65-102.

1996

Митевски. Витомир. 1996. „На изворот на хеленската духовност“. Предговор во: Хесиод, *Дела и дни*. 1996. Препев од старогрчки, Витомир Митевски. Култура, Скопје. стр. 5-42.

1991

Томовска. Весна. 1991. „Изгубеното и спасувачкото време“. *Ж.А*
Посебни изданија бр. 9, Скопје, стр.154-157.

1998

Kaczyńska. Elwira. 1998. “Remarks on μήτηρ γλύειν in Callimachus and Hesiod”. *ŽA*,48/1-2, 43-46.

1999

Младеновска, Катерина. 1999. „Хесиодовиот мит за Прометеј и Пандора“. *Спектар* бр. 33-34, стр. 183- 197.

2000

Димитриоски, Тренчо. 2000. „Повикување на Пиериските музи: Македонија во најстарите пишани уметнички форми“. Во: *Стремеж*, бр. 3-4, стр. 140-147.

2001

Колева. Елена. 2001. „Хесиод – обид за неколку хеуристички тези“. Предговор во *Хесиод. 2001. Теогонија. Препев, коментар и индекс Марија Чичева-Алексик*. Сигмапрес. Скопје, стр. 5-28.

Митевски. Витомир. 2001. „Хесиод“. Во: *Античка епика*. Матица македонска. Скопје. стр. 187-263.

2002

Весова. Елена. 2002. „Митот на Прометеј и митот за петте рода кај Хесиод“. Во: *Филозофија*, бр. 1, стр. 7-15.

2003

Томовска. Весна. 2003. „Хесиод, ’Теогонија‘. Препев, коментар и индекс Марија Чичева-Алексик. Предговор Елена Колева. Скопје, Сигмапрес, 2001.“. Во: *Систасис*, бр. 2-3.

Младеновска-Ристовска. Катерина. 2003. „Првата жена во хеленската митологија: митот за првата жена Пандора – една од централните свети приказни во хеленската митологија“. *Зборник истражувања од областа на родовите студии* (ур. Катерина Колозова). Евро Балкан Прес, Скопје, стр. 251-293.

Литература:

- Весова. Елена. 2002. „Митот на Прометеј и митот за петте рода кај Хесиод“. Во: *Филозофија*, бр. 1, стр. 7-15.
- Glavičić. B. 1970. „Struktura stiha i struktura rečenice u Hesioda“. *ŽA*, 21/1, 65-102.
- Димитриоски. Тренчо. 2000. „Повикување на Пиериските музи: Македонија во најстарите пишани уметнички форми“. Во: *Стремеж*, бр. 3-4, стр. 140-147.
- Зографска. Елена. 1983. „Антиката во делото на Цинот“, Во: Прилози МАНУ, бр.1-2, стр. 89-97
- Kaczyńska. Elwira. 1998. „Remarks on μίτρηνλύειν in Callimachus and Hesiod“. *ŽA*,48/1-2, 43-46.
- Колева. Елена. 2001. „Хесиод – обид за неколку хеуристички тези“. Предговор во *Хесиод. 2001. Теогонија. Препев, коментар и индекс Марија Чичева-Алексиќ*. Сигмапрес. Скопје, стр. 5-28.
- Margetić. L. 1962. „Pravo u Hesiodovu eru *Ἔργα καὶ ἡμέραι*“. *ŽA* 12/1, 39-49.
- Митевски. Витомир. 1996. „На изворот на хеленската духовност“. Предговор во: Хесиод, *Дела и дни*. 1996. Препев од старогрчки, Витомир Митевски. Култура, Скопје. стр. 5-42.
- Митевски. Витомир. 2001. „Хесиод“. Во: *Античка епика*. Матица македонска. Скопје. стр. 187-263.
- Младеновска. Катерина. 1999. „Хесиодовиот мит за Прометеј и Пандора“. *Спектар* бр. 33-34, стр. 183- 197.
- Младеновска-Ристовска. Катерина. 2003. „Првата жена во хеленската митологија: митот за првата жена Пандора – една од централните свети приказни во хеленската митологија“. *Зборник истражувања од областа на родовите студии* (ур. Катерина Колозова). Евро Балкан Прес, Скопје, стр. 251-293.
- Пажо. Даниел-Анри. 2002. „Општа и компаративна книжевност“. Македонска книга. Скопје.
- Петрушевски. Михаил. 1970. „Приличев и Хомер“. Во: *Прилози МАНУ*, бр. 1/2, стр. 25-56.
- Томовска. Весна. 2003. „Хесиод, 'Теогонија'. Препев, коментар и индекс Марија Чичева-Алексиќ. Предговор Елена Колева. Скопје, Сигмапрес, 2001.“. Во: *Систасис*, бр. 2-3.
- Томовска. Весна. 1991. „Изгубеното и спасувачкото време“. *ЖА* Посебни изданија бр. 9, Скопје, стр.154-157.
- Хесиод. *Дела и дни*. 1996. Препев од старогрчки, Витомир Митевски. Култура, Скопје.
- Хесиод. 2000. „Теогонија: или Раѓање на Боговите 1-151“. Препев од старогрчки јазик Марија Чичева-Алексиќ. Во: *Lettre Internationale*, бр. 18, стр. 72-74.
- Хесиод. *Теогонија*. 2001. Препев од старогрчки коментар и индекс Марија Чичева-Алексиќ, Сигмапрес, Скопје.

- Хесиод. 2003. *Теогонија*. (избор на стихови: 52-53; 571-584; 588-601; 602-612; 613-616;) *Дела и дни*. (избор на стихови: 8; 60-83; 83-89; 89-105; 276-279;). Препев од старогрчки јазик, Катерина Младеновска-Ристовска. Во: „Првата жена во хеленската митологија: митот за првата жена Пандора – една од централните свети приказни во хеленската митологија“. *Зборник истражувања од областа на родовите студии* (ур. Катерина Колозова). Евро Балкан Прес, Скопје, стр. 251-293.
- Шеврел. Ив. 2005. „Компаративна книжевност“. Магор. Скопје.
- Шоптрајанов. Ѓорѓи. 1949. „Библиотеката на Јордан Хаџи Константинов Цинот – придонес кон проучувањето на културната преродба во Македонија“. Во: *Годишен зборник на Филозофски факултет – Скопје*, Скопје, бр.2. стр.1-154.